ЛІТИНСЬКА Н. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ КРИЗА В ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Стаття присвячена вивченню концепту КРИЗА в італійській мовній картині світу, її лексичній та метафоричній репрезентації шляхом аналізу італійських лексикографічних джерел та сучасних періодичних видань. У статті аналізується поняття "мовна картина світу" та обґрунтовується національно-специфічний зміст концепту.
Ключові слова: криза, концепт, мовна картина світу, концептосфера.

Статья посвящена изучению концепта КРИЗИС в итальянской языковой картине мира, ее лексической и метафорической репрезентации путем анализа итальянских лексикографических источников и современных периодических изданий. В статье анализируется понятие "языковая картина мира" и обосновывается национально-специфическое содержание концепта.
Ключевые слова: кризис, концепт, языковая картина мира, концептосфера.

The article is dedicated to the the concept of CRISIS in the Italian language picture of the world, its lexical and metaphorical representation by analyzing Italian lexicographical sources and modern periodicals. The article analyzes the notion of "language picture of the world" and substantiates the content of the national specific concept.
Key words: crisis, concept, language picture of the world, complex of concepts.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що концепт КРИЗА є найбільш соціально та культурно значущою складовою концептосфери сучасної людини. Криза стала постійним явищем сучасного життя та посідає важливе місце в мовній свідомості сучасного італійця. Аналіз базових концептів дає можливість краще зрозуміти особливості італійської концептосфери загалом, а значить, більш глибоко проникнути в італійську мовну свідомість, картину світу, наблизитись до розуміння італійського менталітету.

Метою дослідження є вивчення фрагменту італійської мовної картини світу, представленого концептом КРИЗА, вичленення його семантичних компонентів та аналіз метафоричної репрезентації в сучасних періодичних виданнях.

Об'єктом дослідження є лексичне та метафоричне представлення концепту КРИЗА як складової мовної картини світу, вербалізованого в лексикографічних джерелах та публіцистичних друкованих та електронних виданнях.

© Літинська Н. В.

Предметом дослідження стали лексичні одиниці та концептуальні метафори, що реалізують понятійний зміст концепту КРИЗА.

Матеріалом дослідження слугують енциклопедичні та тлумачні словники італійської мови, що трактують поняття КРИЗА та публіцистичні тексти італійських періодичних видань “La Repubblica”, “Panorama”, “Gioia”, “Interni”. Вибір матеріалу пояснюється тим, що саме публіцистика чітко фіксує поточну мовну реальність та максимально відображає сучасні події та їх оцінку.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше аналізується концепт КРИЗА та його місце в італійській мовній картині світу, який, незважаючи на свою особливу соціальну значимість, не підлягав комплексному лінгвістичному аналізу.

Антропоцентричний підхід до вивчення мовних процесів у зв’язку з потребами комунікативної діяльності визначив необхідність вивчення складного феномену, що отримав у лінгвістиці назву “мовна картина світу”. Це поняття розуміється як сукупність уявлень людини про світ, певний спосіб концептуалізації дійсності, втілений у вербально виражених знаках.

Взаємодія колективної мовної свідомості, реального світу і мови як засобу репрезентації знання про світ призводить до формування особливого феномену – національно-мовної картини світу – “вираженого етносом засобами певної мови світовідчуття і світорозуміння, вербалізованої інтерпретації мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі” [1:29].

Із терміном “мовна картина світу” тісно пов’язаний термін “концепт”. Їх відношення можна визначити як відношення частини до цілого. Система концептів утворює концептосферу людини, яка є визначальним фактором у формувані картини світу.

Концепт, що є водночас основною одиницею концептології та лінгвокультурології, вирізняється неоднозначністю та суперечливістю свого тлумачення.

У сучасній лінгвістиці послідовно відстоюється розуміння концепту в дефініційних моделях “концепт – (етно)культурне утворення” та “концепт – аксіологічне утворення”. Перша базується на усвідомленні тієї ролі, яку відіграє національна культура у житті соціуму та відбиває уявлення про те, що концепт є точкою перетину

© Літинська Н. В.

між світом культури і світом індивідуальних смислів [2:47]. Друга модель базується на феномені "духовна цінність", центральній ланці концепту, що включає оцінність та актуальність.

Зміст концепту як складової мовної картини світу завжди національно специфічний, тобто відображає особливості культури і світобачення конкретної лінгвокультурної спільноти, а тому дослідження будь-якого концепту є цінним для реконструкції мовної картини світу.

Попри те, що етноспецифічність концепту не підлягає сумніву, його семантико-понятійна база має багато в чому загальнокультурний і наднаціональний характер [2:54]. А. Вежбицька використовує термін "лексичні універсалії" для визначення тих фундаментальних понять, які підлягають лексикалізації у всіх мовах світу і вказують на спільний поняттєвий базис, на якому ґрунтується людська мова, мислення і культура [3:331–332].

Безсумнівно, концепт КРИЗА як соціальний, економічний та загальнополітичний феномен належить різним національним мовним картинам світу. Проте в італійській картині світу в його змісті з'являються національно-специфічні риси, емоційні конотації, ціннісні характеристики, вивчення яких допомагає зрозуміти італійський національний менталітет.

Аналіз сучасних італійських публіцистичних джерел показує, що термін "криза" вживається здебільшого в контексті глобальної економічної кризи, яка виникла в Італії на тлі вже тривалої політичної, культурної, ідеологічної та соціальної криз та негативних економічних явищ (несбалансованості між регіонами Півночі та Півдня, сепарастичними мотивами, неврегульованої політики міграції та національних меншин, кризових явищ в соціально-культурній сфері, освіті і т. д).

Для виявлення понятійної основи концепту КРИЗА нами був проведений аналіз дефініцій тлумачних та енциклопедичних словників італійської мови.

Словник італійської мови Dizionario della Lingua Italiana дає таке визначення поняттю "криза": "(від гр. "krisis", лат. "crisis" – вибір, рішення) – 1) порушення чи несподівана зміна в житті індивіда або групи, що має більш-менш важкі і тривалі наслідки; 2) складне становище, скрута, нестача, спричинені, в індивідуальному аспекті,

© *Літинська Н. В.*

глибоким внутрішнім протиріччям чи дисбалансом, або в соціальному аспекті, недостатньою відповідністю між цінностями і стилем життя, що є здебільш симптомом або наслідком глибоких органічних чи структурних змін; 3) занепад, повільний але нездоланний розпад; 4) ситуація застою, рецесії або депресії, з якою широко асоціюються поняття нестачі, тривожного скорочення" [4:736].

Аналіз словникових дефініцій італійських тлумачних, енциклопедичних та етимологічних словників дозволив виділити ядерні семи, що складають структуру концепту КРИЗА:

1) занепад, депресія: *depressione, decadenza, disfacimento* [4:736];
2) (несподіваний) перехід, трансформація: *cambiamento, svolta, passaggio, trasformazione, mutamento, improvvisa modificazione nella vita di un individuo o di una società* [4:736];
3) скрута: *difficoltà, disagio, gravità;* [4:736];
4) скорочення: *diminuzione, riduzione, contrazione* [4:736];
5) падіння: *crollo, fallimento, calo, caduta* [4:736; 5:496];
6) безлад: *caos, perturbazione* [4:736];
7) застій, уповільнення: *situazione di stallo, rallentamento* [1:736];
8) дисбаланс: *squilibrio, rottura di equilibrio tra la domanda e offerta* [5:496];
9) конфлікт: *dissidio, divergenza, scontro* [4:736];
10) небезпека: *minaccia, rischio, pericolo* [5:496; 6:415].

Зафіксовані дієслова із семантикою **початку** КРИЗИ вказують на її самовільне виникнення, без втручання сторонніх сил: *cominciare, arrivare, venire, sorgere.* До цієї групи можна віднести також дієслова з периферійною семою **несподіваний початок:** *esplodere, scoppiare, sorprendere, cogliere impreparati, cogliere di sorpresa, precipitare.*

Переважна більшість дієслів із семантикою **розвитку** означає розвиток і посилення кризи: *acutizzarsi, esacerbarsi, aggravarsi, inasprirsi.*

Численною є група дієслів із компонентом **негативний вплив:** *colpire, abbattere, travolgere, erodere, investire, devastare, assillare, falcidiare, sopraffare.*

Дієслова, об'єднані семою **подолання кризи:** *superare, affrontare, resistere, vincere, uscire, trovare una via d'uscita, sfidare, eliminare, confrontarsi, risollevarsi.*

У лексичному представленні концепту КРИЗА використовуються також іменники зі значенням **фазисності**, що вказують на кризу, як на

тимчасовий період, серед яких *periodo, momento, stagione, fase, stadio, tempi della crisi, situazione di crisi, evento critico, epoca della crisi.*

Аналізуючи прикметники, що використовуються для визначення концепту КРИЗА, найчисленнішою виявляється семантична група, члени якої вербалізують семантичний компонент **масштаб розповсюдження**: *grande crisi, crisi globale, crisi mondiale, la generale crisi economica, la crisi che ha raggiunto i livelli da record, l'economia è a livelli di crisi che non si erano mai visti, il Paese sta affrontando una crisi di cui si fatica a vedere la fine* [7:23]; *la più grande crisi del dopoguerra e nessuno sa davvero come e quando finirà* [7:24].

Абстрактність змісту концепту, що базується на логічних побудовах, примушує вдаватись до складніших шляхів його розробки, основним з яких є метафора. Метафора – один із способів творчого переосмислення, освоєння дійсності, що виконує когнітивну, художню та смислоутворюючу функції. Саме метафора дозволяє осмислити важкодоступні для рефлексії поняття, неструктуровані предмети та надати їм самостійності за допомогою більш конкретних, структурованих.

Концептуальна теорія метафори була сформована лінгвістами Дж. Лакоффом та М. Джонсоном, в основу якої була покладена теза про те, що наша повсякденна понятійна система є метафоричною за своєю природою і що метафоризація у повсякденному житті здійснюється несвідомо [8]. Метафора є способом мислення, ефективним засобом миттєво охопити суть явища чи ідеї.

Концепт КРИЗА в італійській мові представлений низкою основних концептуальних моделей, аналіз яких дозволяє виділити базові концептуальні метафори, що представляють відповідний концепт. Метафоричні моделі дозволяють краще розуміти світосприйняття і поведінку людей, розкривають універсальні риси, менталітет народу.

Модель **"руйнівна сила"** представлена метафорами **змітати:** *da quando la crisi economica* ***spazza*** *il mondo* [7:24]; **уражати:** *la crisi* ***ha colpito*** *la società di consulting* [9:147], *la generale crisi economica che* ***ha investito*** *il mondo produttivo*; **звалитися:** *la crisi* ***sta abbattendosi*** *sui servizi* [9:147]; **ударяти:** ***la botta*** *sull'economia è stata pesantissima*; **висмоктувати:** *industria* ***risucchiata*** *dalla crisi*; **роз'єднувати:** *la crisi* ***disgrega*** *gli equilibri e fa saltare i meccanismi di funzionamento*; **струшувати:** *nella crisi che* ***scuote*** *le istituzioni*; **перевертати:** ***travolto*** *dalla crisi*.

© *Літинська Н. В.*

Модель "**фізичний біль**" реалізується метафорами **завдавати болю:** *la crisi non smette di **far male***; **кусати:** *la crisi **morde** e si fa sentire*, *ma la crisi **morde** gli amministratori*; **бити:** *la crisi economica **picchia** duro*; **дряпати:** *la crisi economica globale sembra non **scalfire** né la Rolls-Royce, né i suoi clienti* [10].

Модель **"випробовування"** включає метафори **піддавати випробовуванню**: *la crisi **mette a dura prova** ogni settore* [11]; **піддаватись випробовуванню**: *paese **messo a dura prova** dalla crisi, i lavoratori **duramente provati** dalla crisi.*

Метафорична модель **"медицина"** включає такі лексеми: **вакцинація:** ***vaccinato** contro la crisi*; **оздоровлення:** ***risanamento** di settori di crisi*; **симптом:** ***sintomo** di crisi*; **милиця:** *non possiamo fare la **stampella** per la crisi* [12]; **імунітет:** ***immune** dalla crisi,* **рецепт:** ***ricetta** anti-crisi.*

Модель **"природне явище"** представлена метафорами **цунамі**: *crisi è una specie di **tsunami***; **ураган**: *crisi è una **tempesta** violente*; **хвиля:** ***onda** della crisi ha colpito tutti.*

Модель **"несподіваний початок"** включає метафори **застати зненацька:** *la crisi **li ha sorpresi** in corso d'opera* [13:83], *la crisi **coglie impreparati***; **втрутитись:** *la crisi **irrompe** nella vita dell'ente e della comunità.*

Модель **"трансформація"** включає сему **зміни, переходу:** *uscire dalla crisi ma **il mondo non sarà come prima***; *con la crisi è dato per scontato che **nulla sarà come prima*** [14:16]; *la crisi **ha cambiato** lo scenario* [9:151].

Метафорична модель **"вибуховий матеріал"** реалізується за допомогою метафор **бомба:** *crisi economica – **bomba** a orologeria nelle banche*; **вибух**: ***esplosione** della crisi, **scoppio** di una bolla speculativa.*

Модель **"небезпека"** представлена метафорами **ховатись за кутком:** *la crisi è **dietro l'angolo***; **загроза:** ***minaccia** della crisi,* а також метафорою **перекривати кисень**: *crisi **toglie ossigeno**.*

У деяких контекстах КРИЗА розглядається як "**безвихідна ситуація**", "**глухий кут**": *la crisi **non dà scampo**: in molti non riescono più a pagare il mutuo;* **"відсутність руху"** *con la crisi è come se il mondo si fosse **fermato** un attimo* [14:16].

Модель з позитивною конотацією КРИЗИ включає метафори **"нові можливості"**: *la crisi ha aperto **spazi nuovi** anche per noi, piccole aziende* [9:151]; та **"правда"**, що представляє КРИЗУ як стимул бути чесним: *la crisi in un certo senso, **ha scoperto le carte**, non si potrà fingere o ingannare* [14:18].

Аналіз метафоричних моделей концепту КРИЗА дозволив виявити ті, що відображають ставлення італійців до цього явища. Так, у свідомості італійців КРИЗА асоціюється із певною ворожою істотою, що має велику силу, широкий діапазон прояву та закономірні причини виникнення і повторення. Вплив її на життя людини – великий і не піддається контролю. Основна її діяльність – руйнування. КРИЗА також асоціюється із ситуацією втрати, конфлікту та небезпеки, що виявляється в метафоричних моделях "руйнівна сила", "фізичний біль", "випробовування", які виявились найчисленнішими. Незважаючи на переважно негативну конотацію, концепт КРИЗА набуває також позитивного змісту, що представляється як стимул до дії, пошук нових шляхів вирішення.

Базуючись на ієрархічній організації концепту, розробленій О. М. Кагановською [15] та доповненій А. М. Приходьком [2], можна схематично представити концепт КРИЗА як *макроконцепт,* якому підпорядковується *гіперконцепт* ЕКОНОМІЧНА КРИЗА, що в свою чергу знаходиться у відношенні субординації із *мезоконцептами* БІДНІСТЬ, СКОРОЧЕННЯ, ЗМІНА, ПАДІННЯ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН, що між собою знаходяться у відношенні координації. Кожний мезоконцепт представлений певним набором *каталконцептів*.

Схематичне представлення макроконцепту КРИЗА

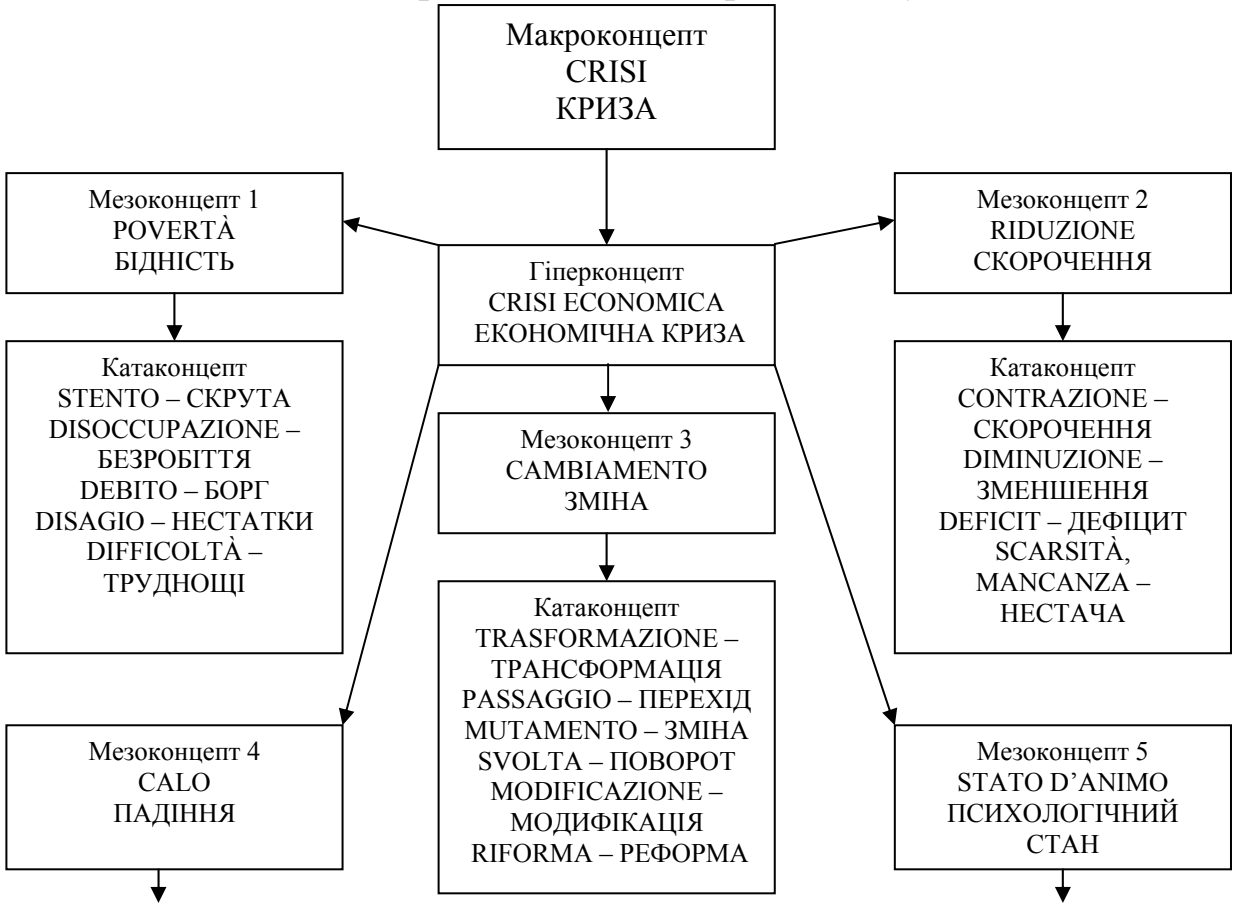

© *Літинська Н. В.*

Катаконцепт
COLLASSO – КОЛАПС
CRAC – КРАХ
CROLLO, CADUTA – ПАДІННЯ
BANCAROTTA, FALLIMENTO – БАНКРУТСТВО

Катаконцепт
ANGOSCIA – ТРИВОГА
PANICO –ПАНІКА
TIMORE – СТРАХ
SORPRESA – ЗДИВУВАННЯ
DEPRESSIIONE – ДЕПРЕСІЯ

Результати проведеного дослідження відкривають **перспективи** для подальшого дослідження концепту КРИЗА у взаємозв'язку з іншими національно-специфічними концептами, що дозволить отримати дані, які складуть основу для більш детального опису концептосфери італійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Голубовська І. О.* Етнічні особливості мовних картин світу : [монографія] / Ірина Олександрівна Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с. 2. *Приходько А. М.* Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с. 3. *Вежбицкая А.* Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с. 4. *Dizionario* della Lingua Italiana / Giacomo Devoto, Giancarlo Oli ; a cura di Luca Serianni e Maurizio Trifone. – Firenze : Le Monnier, 2004–2005. – 3188 p. 5. *Dizionario* enciclopedico di arti, scienza, tecniche, lettere, filosofia, storia, geografia, diritto, economia / a cura di Edigeo. – Bologna : Zanichelli, 2004. – 2077 p. 6. *Dizionario* etimologico della Lingua Italiana / Manlio Cortelazzo, Paolo Zolli. – Bologna : Zanichelli, 2008. – 1856 p. 7. *Gioia*. – 31 ott. 2010. – № 42. – 182 p. 8. *Лакофф Дж.* Метафоры, которыми мы живем / Джордж Лакофф, Марк Джонсон : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.metaphor.nsu.ru/lacoff_1.html. 9. *Panorama*. – 29 ott. 2009. – 262 p. 10. Gruppo agenzie immobiliari: notizie dal mondo immobiliare, esperienza professionale e di business / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://agentimmobiliari.ning.com. 11. *La Repubblica* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://temi.repubblica.it/casa-salone-del-mobile-2010/04/08/il-salone-guarda-alla-rinascita. 12. *La Repubblica* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.repubblica.it/politica/2011/01/20/news/anci_il_decreto_non_va_bene_-11443236/. 13. *Gioia.* – 23 apr. 2010. – № 16. – 172 p. 14. *Interni.* 23 ott. 2009. – № 56. – 134 p. 15. *Кагановська О. М.* Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики XX сторіччя) : [монографія] / Олена Марківна Кагановська. – К. : Видав. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.

© *Літинська Н. В.*